

OLIIY TA'LIM TIZIMIDA O'QITUVCHI VA TALABA MUNOSABATLARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Otamuratova Sadoqat Ravshanovna

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti,
"Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" kafedrası o'qituvchisi*

E-mail: otamuratovasadoqat7@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarning ma'naviy-axloqiy jihatlarini tahlil qilingan. Maqolada ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning ta'lim jarayonidagi o'рни, ularni shakllantirishning nazariy asoslari hamda amaliy tajribasi ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, xorijiy tajribalar misolida talabalarda ma'naviy immunitetni shakllantirish, o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish va ta'limda milliy qadriyatlarga asoslanishning ahamiyati yoritilgan. Muallif tomonidan oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy munosabatlarni takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, o'qituvchi, talaba, ma'naviyat, axloq, qadriyatlar, pedagogik jarayon, tarbiya, ta'lim samaradorligi, innovatsion yondashuv.

TOPICAL ISSUES OF DEVELOPING SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN TEACHER-STUDENT RELATIONS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

Abstract. This article analyzes the moral and ethical aspects of the relationship between teachers and students in the higher education system. It discusses the role of moral and ethical values in the educational process, their theoretical foundations, and practical implementation. Foreign experiences are also examined to highlight the importance of developing students' moral immunity, improving teachers' pedagogical skills, and integrating national values into education. The author provides practical recommendations for enhancing moral and ethical interactions in higher education institutions.

Keywords: Higher education, teacher, student, morality, ethics, values, pedagogical process, upbringing, educational effectiveness, innovative approach.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ОТНОШЕНИЯХ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СТУДЕНТА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются духовно-нравственные аспекты взаимоотношений преподавателя и студента в системе высшего образования. Освещается роль духовно-нравственных ценностей в образовательном процессе, их теоретические основы и практическая реализация. На примере

зарубежного опыта показано значение формирования у студентов нравственного иммунитета, повышения педагогического мастерства преподавателей и опоры на национальные ценности в образовательной деятельности. Автором разработаны практические предложения по совершенствованию духовно-нравственных отношений в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: Высшее образование, преподаватель, студент, духовность, нравственность, ценности, педагогический процесс, воспитание, эффективность образования, инновационный подход.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida oliy ta'lim muassasalari nafaqat ilmiy bilim beruvchi, balki ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalovchi muhim maskan sifatida e'tirof etilmoqda. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi sog'lom muloqot, samimiy hurmat va ishonch — ta'lim samaradorligining muhim garovidir. Shu nuqtayi nazardan, oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchi-talaba munosabatlarida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni takomillashtirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, mustaqil O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida ta'lim sohasida chuqur islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Prezident qarorlari, milliy dasturlar orqali nafaqat ta'lim sifatini, balki tarbiyaviy jihatlarni ham takomillashtirish asosiy vazifa etib belgilangan. Demak, oliy ta'limda o'qituvchi va talabalar o'rtasida sog'lom muloqotni shakllantirish, ma'naviy-axloqiy muammolarni hal qilish kelajak avlodning barkamolligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oliy ta'lim tizimida o'qituvchi va talaba munosabatlarida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan.

Mahalliy manbalar tahlili.

Shavkat Mirziyoyev asarlari va nutqlari:

1. “Yangi O'zbekiston strategiyasi” (2021) — unda yoshlarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ta'lim sifatini oshirish va ma'naviyat masalalariga katta e'tibor berilgan.

2. “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo’lishi kerak” (2017) — bu asarda ham ta’lim va tarbiyada mas’uliyat hamda ma’naviyatga alohida urg’u berilgan.

3. Prezidentning ma’naviyat va ma’rifat masalalariga bag’ishlangan nutqlari — unda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash zarurligi ta’kidlangan.

- Hasanboeva O.ning “Pedagogik mahorat asoslari” kitobida o’qituvchi shaxsiy namunasining talaba tarbiyasiga ta’siri, pedagogik etikani rivojlantirish usullari va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda o’qituvchining o’rni ilmiy asosda yoritilgan.

- Xodjayev A. “Pedagogika nazariyasi va amaliyoti” asarida pedagogik jarayonning nazariy asoslari va talaba shaxsini shakllantirishdagi axloqiy omillar tahlil etilgan.

Xorijiy manbalar tahlili.

- J. Deweyning “Democracy and Education” asarida ta’lim va tarbiyaning asosiy maqsadi demokratik jamiyat uchun mas’uliyatli fuqarolarni shakllantirishdan iborat ekani qayd etiladi. Bu yondashuv o’qituvchi-talaba munosabatida erkin fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmalarini rivojlantirishga asoslanadi.

- P. Freirening “Pedagogy of the Oppressed” kitobi ta’lim jarayonida o’qituvchi va talabani teng huquqli subyektlar sifatida ko’rib, muloqot va hamkorlik pedagogikasini ilgari suradi. Bu g’oya oliy ta’limda ma’naviy-axloqiy munosabatlarni takomillashtirish uchun juda muhimdir.

- UNESCO’ning “Education for Sustainable Development” hujjatlarida esa ta’lim jarayonida nafaqat bilim, balki ma’naviyat, insoniy qadriyatlar, atrof-muhitga hurmat va ijtimoiy mas’uliyat kabi fazilatlarni shakllantirish zarurligi alohida qayd etilgan.

Xulosa sifatida, adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, mahalliy manbalarda ko’proq milliy qadriyatlar, ma’naviyat va tarbiyaga urg’u berilgan bo’lsa, xorijiy tadqiqotlarda demokratik tamoyillar, shaxsiy erkinlik va hamkorlik pedagogikasiga alohida e’tibor qaratilgan. Har ikki yondashuvni uyg’unlashtirish oliy ta’lim tizimida

o'qituvchi va talaba munosabatlarini ma'naviy-axloqiy jihatdan yanada takomillashtirish imkonini beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tushunchasi va uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati

Ma'naviyat – insonning ichki dunyosi, axloqiy me'yorlar majmui va shaxsiy ong darajasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Axloq esa – jamiyat tomonidan qabul qilingan, ijtimoiy hayotda inson xulq-atvorini boshqaruvchi qoidalar yig'indisidir.

Ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy qadriyatlar o'qituvchi va talabani birlashtiruvchi ko'prik vazifasini bajaradi. O'zbek xalqining boy madaniy merosi, qadimiy an'analari, allomalar merosi ham ta'lim jarayonida asosiy g'oyaviy manba bo'lib xizmat qilmoqda. Alisher Navoiy asarlarida komil inson, halollik, adolat va sadoqat singari qadriyatlarga alohida e'tibor qaratilgan bo'lsa, Bahouddin Naqshbandiy ta'limotida poklik, mehnatsevarlik, jamiyatga foydali bo'lish kabi g'oyalar ilgari surilgan. Bugungi kunda ham ushbu qadriyatlarni talaba ongiga singdirish ularning barkamol shaxs bo'lib yetishishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

2. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarning pedagogik asoslari

O'qituvchi – bilim beruvchi, tarbiyachi va yo'l boshchi sifatida talabaning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Talaba esa – faol bilim oluvchi, mustaqil fikrlashga intiluvchi, jamiyatning ertangi poydevorini yaratuvchi shaxsdir. Ushbu ikki subyektning o'zaro muloqotida hurmat, ishonch va mas'uliyat asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda o'qituvchi-talaba munosabatlari faqat bilim almashinuvi bilan cheklanib qolmay, ijtimoiy, ma'naviy va psixologik jihatlarni ham qamrab oladi.

Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy namunasi talaba uchun eng kuchli tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Agar o'qituvchi o'zida halollik, mas'uliyat, intizom va insonparvarlik fazilatlarini namoyon etsa, talaba ongida ham ushbu qadriyatlar mustahkam o'rnashadi. Bu esa ta'limning nafaqat bilim berish, balki shaxs tarbiyalashdagi asosiy maqsadini amalga oshirishga xizmat qiladi.

3. Ma'naviy-axloqiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Zamonaviy axborot oqimida yoshlarning ongiga salbiy ta'sir qiluvchi g'oyalar mavjud. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda turli yot g'oyalar, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi materiallar, axloqsizlikni targ'ib etuvchi kontent yoshlar ongini chalg'itishi mumkin. Ayrim hollarda o'qituvchi va talaba o'rtasida sovuqqonlik, befarqlik kuzatilishi ham ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bunday muammolarni bartaraf etishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- Talabalarda axloqiy immunitetni shakllantirish.
- O'qituvchilarni pedagogik mahoratini oshirish.
- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslanish.
- Talabalarni ijtimoiy faoliyatga keng jalb qilish.

5. Ma'naviy-axloqiy munosabatlarni takomillashtirish bo'yicha takliflar

Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo'yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Ta'lim jarayonida "ma'naviy tarbiya"ni asosiy o'quv rejaga integratsiya qilish.
2. O'qituvchi va talabalar uchun psixologik treninglar, ma'naviy-ma'rifiy seminarlar tashkil etish.
3. Ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarning ma'naviyatini mustahkamlashga qaratilgan loyihalarni kengaytirish.
4. O'qituvchilar faoliyatini faqat akademik bilim bilan emas, balki axloqiy-pedagogik yondashuv bilan baholash.
5. Talabalarni ijtimoiy loyihalarga keng jalb qilish orqali ularning mas'uliyat va burch hissini kuchaytirish.
6. Universitetlar qoshida ma'naviy-ma'rifiy markazlar faoliyatini kengaytirish.
7. Ilmiy konferensiya va davra suhbatlari orqali o'qituvchi-talaba muloqotini faollashtirish.
8. Axloqiy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi o'quv qo'llanmalar va metodik adabiyotlarni ko'paytirish.
9. Talabalar turar joylarida ma'naviy-ma'rifiy muhitni mustahkamlash, kitobxonlikni rag'batlantirish.

XULOSA

Oliy ta'lim tizimida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi sog'lom munosabatlar faqatgina bilim olish jarayonini yuksaltirib qolmay, balki jamiyatda barkamol shaxslarni voyaga yetkazishga xizmat qiladi. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish orqali insoniy fazilatlar — mehr, hurmat, adolat, halollik va mas'uliyat talabalarning hayotiy shioriga aylanishi mumkin.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bu masala nafaqat ta'lim tizimi doirasida, balki jamiyatning ma'naviy taraqqiyotida ham muhim omil hisoblanadi. Kelgusida mazkur mavzuda ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilishi, innovatsion pedagogik yondashuvlar ishlab chiqilishi lozim. O'zbekistonning yoshlar siyosati, milliy ta'lim konsepsiyasi va ma'naviy islohotlari ham bu yo'nalishda asosiy dasturilamal bo'lib xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar

1. Sh. Mirziyoyev. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". Toshkent, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiya sohasidagi qaror va farmonlari.
3. Xodjayev A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim vazirligi metodik qo'llanmalari. Toshkent, 2020.
5. UNESCO Education for Sustainable Development. Paris, 2017.
6. Dewey J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.
7. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum, 1970.
8. Hasanboeva O. Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent: TDPU, 2019.
9. Internet manbalari: www.edu.uz, www.unesco.org, www.ziynet.uz
10. Yusupov M. Talaba shaxsini shakllantirishda ma'naviyatning o'рни. Toshkent, 2021.